

Прегледни научни рад
Мирко Грчић¹

СРПСКА ДРЖАВОТВОРНА ИДЕЈА У ПРОСТОРУ И ВРЕМЕНУ

Апстракт: У једном од претходних радова писао сам о геополитичком положају и еволуцији српске државности у контексту Цвијићеве теорије балканског вентрага и периферије (Грчић М.: (б), 2000). Циљ овога рада је да укаже на историјске корјене и геополитички значај српске државотворне идеје у контексту теорије вентроности и вентроности политичког простора.

Кључне ријечи: Српски етнос, српске земље, геокултура, геополитика, геоекономика.

Abstract: In one of the previous articles, I wrote about geopolitical location and evolution of Serbian constitutionality in the context of Cvijić's theory of Balkans "center" and "periphery" (Grčić M., 2000). The aim of this article is to point on historical roots and geopolitical importance of idea of Serbian statutory idea in the context of theory of "openness" and "isolation" of geopolitical space.

Key words: Serbian ethnos, Serbian states, geoculture, geopolitics, geoeconomics.

Увод

Свако сериозније размишљање о томе, како се развијао геополитички живот у српским земљама од Средњег вијека до данас – у контексту сукобљавања, преплитања и прожимања цивилизација на Балкану, требало би да започне са особинама вентроности и вентроности географске средине кроз вјекове. Такође, да би проникли у динамику формирања српске државности и државности у овим областима, треба да схватимо балканско раскршће и његов менталитет, које је најбоље до сада описао Јован Цвијић у својим дјелима (Цвијић Ј., 1991). Цвијић је ставио акценат на вобине спајања и прожимања и њима противне вобине вобовања и одвајања Балканског полуострва, које стоје у вези са кретањем и остваривањем узајамних утицаја сусједних центара моћи из Европе и Азије. Цвијић је посебно истакао значај геоморфолошких карактеристика и евроазијских вобина положаја Балкан-

* Проф. др Мирко Грчић, Географски факултет, Београд.

ског полуострва. Циљ овога рада је да скрене пажњу на геополитички фактор вотвореностиг и взатвореностиг Балкана и његов утицај на еволуцију српске државотворне идеје кроз вјекове. Наиме, српска државотворна идеја је по својој суштини интегративна, уједињујућа и повезујућа. Њен циљ био је да уједињавањем српских и осталих јужнословенских земаља конституише локални, балкански центар моћи, што јој је успијевало у условима геополитичке отворености сусједних земаља и региона, док је геополитичко затварање за њу бивало погубно. У условима геополитичке отворености та идеја је доживљавала успоне, а у условима затворености је западала у мучне геополитичке конвулзије, бивала клеветана као внационалистичкаг и ввеликодржавнаг.

Питања српске етногенезе

Постоје три теорије о поријеклу Срба на Балканском полуострву. Најстарија је аутохтона теорија, према којој су Словени прастари житељи Подунавља и Балканског полуострва. Основа аутохтоне теорије се налази у летопису гИсторија старих временаг (XII в.), који је написан у кијевским манастирима. У складу са византијским хроникама, тај летопис приказује Словене као потомке Нојевог трећег сина Јафета. Према хроници Словени су се проширили у Европу са Балканског полуострва. На самом почетку Кијевског летописа се говори о илирским Словенима, тј. да су стари Илири, који су живјели у западном дијелу Балканског полуострва прије Срба и Хрвата, били Словени (*Романска Ц., 1977*).

Друга је историјска теорија, базирана на историјским изворима који свједоче да су се Словени масовно досељавали на Балканско полуострво у V, VI и VII вијеку, са простора између Карпата и Балтичког мора. Главни представници те теорије су њемачки научници а исто тако и словенски, који су предали на Бечком универзитету (Фр. Миклошић, В. Јагић, К. Јиречек). Због тога је ова теорија названа још и вбечкаг (*Јиречек К., 1978*).

Трећа теорија се јавља као компромис између историјске и аутохтоне. Према њој, Словени су се у већим или мањим групама ширили на Балканском полуострву много прије него што су то историјски извори забиљежили у VI и VII вијеку. Они су били аутохтони у односу на оне који су касније долазили. Један од првих заступника те теорије био је П. Ј. Шафарик ("Словенске старине", 1837) и Марин Дринов ("Насељавање Балканског полуострва Словенима", 1872), (*Романска Ц., 1977*).

Не улазећу у дубља разматрања тих теорија, можемо рећи да је, без обзира на поријекло Срба, њихова култура, национална свијест и државотворна идеја типично балканска. То је култура балканског раскршћа. Српска култура је оно, што у великом степену оправдава пред Богом и свијетом, постојање српског народа и нације.

Српска државотворна идеја и њени појавни облици у простору и времену

Када говоримо о српској државотворној идеји, ту се постављају два суштинска питања. Прво, да ли српску државност треба посматрати у континуитету или дисконтинуитету, еволуционо или револуционо? Друго питање,

да ли је српство идеја, која је асимиловала бројне етносе који су живјели на овим просторима, или је етнос настао етногенезом једног народа?

По Хегелу (*Hegel, 1951*), свака држава мора имати свој циљ, или по Хартшорну (*Hartshorne, 1950*) мора имати вразлог постојањаг (*raison d'être*). То је национална идеја. Хегел је тврдио да је основни садржај националне идеје да се материјализује као држава. Не као религија, не као култура, него као држава. За њега држава није прост збир чланова, него органско јединство, животни организам, гдје сваки орган испуњава функцију у складу с општим интересима цјелине. Историја човјечанства је историја држава. Народи који нису створили своју државу су „ванисторијски“. Њемачки историчар Ранке у свом дјелу „Српска револуција“, успротивио се Хегеловој еволуционој теорији, указујући да и мали народи без државе, попут Срба, могу ући у историју, јер борбом (револуцијом) могу стећи државу (*Ранке, 1991*). То би значило да Српска држава нема легитимитет у националној државотворној идеји, већ да је настала под утицајем вођа револуције (устанка).

Одбацивањем еволутивне идеје, прекинуо би се континуитет државотворне идеје у вези са Косовом, Босном, Црном Гором и немањихком Србијом. Међутим, познато је да је српска државотворна мисао увијек тињала, и кроз вјекове еволуирала све до најновијег времена. Ово потврђује тезу, да се ни нове државе: Црна Гора и Карађорђева и Милошева Србија нису створиле револуцијом него опет еволутивним путем из нечега што је већ постојало као аутономно и свјесно. Ма како привлачна била и научно могућа (научно, са чисто теоријског гледишта) теорија Леополда Ранкеа, коју је Стојан Новаковић, а послје и многи други, примио, ипак се не може пренебрегнути цио непрекидни сплет тежњи, историјских прилика и догађаја који су претходили, под којима се устанак припремао и из којих је плануо. Леополд Ранке је био кабинетски научник, који је из своје библиотеке, а под призмом Француске револуције, посматрао српске прилике (*Берић, 1936*).

Кад би се хтјело тачно одговорити на горња питања, она би се претходно морала прецизирати тако, што би се јасно означило: да ли српску државотворну идеју треба посматрати као српске земље у њиховом временском и просторном дисконтинуитету, или би пак, као основу требало узети политичку традицију и политичку идеју која их повезује у временском и просторном континуитету.

Посматрајући српске земље у временском аспекту, долазимо до закључка да оне представљају само фазе у **еволуцији** српске државотворне идеје. До IX вијека Срби су имали родовско-племенско уређење. Родовски савез се обједињавао у територијално-племенске јединице – жупе, на челу са жупанима или кнежевима. Према Константину Порфирогениту Срби су живјели између Бугара на истоку и Хрвата на западу, око јужних притока Саве и Драве, до Динарских планина и Јадранског приморја. Овај аутор помиње слједећа српска племена: Неретљани – крај мора између ријека Неретве и Цетине; Захумљани – од доњег тока Неретве и Дубровника до Ливна и горњег тока Неретве; Травуњани – између Дубровника и Котора; Конављани – насељавају тијесну ивицу приморја и одвајају Травуњане од мора; Дукљани – у области старог града Доклеје (данашња Црна Гора) и сјеверне Албаније (*Порфирогенит К., 1959*).

Такође се поставља проблем **историјског језгра** или вколијевкег српске државе. По Цвијићу, вто језгро је често просторна инкарнација државне идеје, средиште из кога се земља види, према коме је управљен поглед сваког

држављанина кад га од земље дигне и погледа на интересе своје велике заједницег (*Цвијић, 1991*). У процесу настајања и нестајања српске државе, нема територијалног континуитета њеног историјског језгра. Оно се историјски полако помијерало, зависно од промијене важности појединих крајева за државну цјелину, било због регионалних промена у привреди, култури или становништву. Тако на историјској карти можемо идентификовати архипелаг историјских језгара.

Прво историјско језгро српске државности настало је крајем VIII и почетком IX вијека путем еволуције из некадашњих племенских области и стапањем у једну државу под влашћу великог жупана Властимира Просигојевића. Налазила се у планинској области између ријека Лима, Пиве, Таре, горње Дрине, Ибра и Западне Мораве (*Чаркић М., 2000*). Постала је већ од оснивања уточиште миграцијама из других крајева не само Срба него и припадника других народа. Тој држави даје послје одређенији облик у геополитичком погледу и проширује је на четири области – Неретву, Хум, Требиње и Зету син великог жупана Клонимира, Часлав.

Друго историјско језгро српске државности, створено је у приморју под хумским кнезом Михаилом Вишевићем, који у првој половини IX вијека држи под својом влашћу такође и Неретву, Требиње, Дукљу (Зету) и Хум. У X вијеку у кнежевину је укључена Босна и области око Дубровника. Настају независне српске области Неретљана, Захумљана и Дукљана. Неретљани су касније ушли у састав државе Хрвата, а Дукљани су створили самосталну српску краљевину Зету. Та друга српска држава под Војиславом, послје погибије Часлављеве и распада његове државе, преузела је на себе спровођење српске државне традиције, која се већ као таква била оформила. Овом државом владао је крајем XI вијека Бодин, који се учврстио у Босни, Рашкој, а затим и на Косову и Метохији који су прије тога били у посједу Византије, чиме је помјерио тежиште српске државе из Зете и приморја у Рашку. Послје Бодинове смрти настају трвења између Зете и Рашке о превласт, а обе су уживале неку врсту аутономије под врховном влашћу Византије. Византијски цар Манојло подијели српске земље синовима Завиде, потомка рашког жупана Вукана (*Берић, 1936*).

Треће историјско језгро српске државности била је стара Рашка. Најмлађи од браће, Немања (1168-1196), добио је на управу Топлицу, Расину, Ибар и Дубочицу, и прогласио се великим жупаном. Ова држава се опет развила еволутивним путем, из полунезависних области, а касније се ширила и јачала. Држава Немањића била је најважнија у еволуцији српске државотворне идеје, јер је она била језгро и извор доцније српске националне идеје. Послје изумирања династије Немањића, држава се постепено осипала све до половине XV вијека, тачније до 1459. године када и њен посљедњи остатак – Српска деспотовина потпада сасвим под турску власт. Зета, која је такође била остатак некадашње немањићке државе, прикључена је скадарском санџаку нешто касније, 1499. године, али се не може сматрати као нека засебна српска држава. Херцеговина се такође не може сматрати самосталном српском државом, са одређеним националним циљем и програмом.

Четврто историјско језгро српске државности била је Босна. И она се развила природном еволуцијом из више некадашњих племенских области. Босна и Херцеговина имају посебан пут у историјском развиту. У X-XI вијеку

Босна је била посебна жупа српских земаља. Од XII в. она се развија самостално. Усљед велике религиозне толеранције ту су налазили уточиште многи богумили који су прогањани у другим православним балканским земаљама. Богумилство се ширило и постало основа својеврсне босанске цркве. Босна је у X вијеку признавала врховну власт Србије, а у XII вијеку се, под Кулином Баном, сасвим од ње одцјепила. Граница им је још тада била ријека Дрина. Кулин Бан је са српским великим жупаном Немањом био у добрим односима, али је дао сасвим други правац развоју српске државе Босне – упутио је на запад. Чак и када је касније, босански краљ Твртко, договорно са српским кнезом Лазаром, подијелио земљу Николе Алтомановића и тако закорачио источно од Дрине, и назвао се краљем Босне и Србије, опет је ова српска држава остала у орбити запада. Ускоро за Србијом је изгубила независност и подлегла под власт Турске 1463. године (*Терзић С., 1995*).

Феудална расцјепканост и недостатак јаке централизоване државне власти онемогућио је Србе да истрају у напорима да зауставе османлијску најезду, која је започела од 14. вијека. Турци су 1459. године покорили цијелу Србију, 1463 г. – Босну, 1482. г. – Херцеговину, и 1499 г. – Црну Гору. Када су обе српске државе, Србија и Босна, изгубиле своју самосталност, Турци су им били оставили неку врсту локалне самоуправе (за разлику од Бугарске), нису им увијек дирали цркву, и чак су, у један мах, обновили Пећку патријаршију (1557).

Пето историјско језгро српске државности била је Црна Гора. Црногорци су се развили од старог српског племена Дукљана. Они су насељавали највећи дио кнежевине Зете – Црне Горе. Османлијски, завојевачи ни послје 1499. године нису никад успјели да их потпуно покоре. Војнички начин живота, економска заосталост и природна изолованост земље допринијели су да се сачува међу њима старинска родовско-племенска организација. Црквени поглавар (владика) у Цетињу је био и политички вођа Црногораца, а имао је и судску власт. Од XVIII вијека на чело те својеврсне феудално-теократске државе дошла је династија Његоши, који су давали по наслједству владику Црне Горе. Црна Гора је била стално жариште устанака. У XVIII вијеку се "Брдаг боре уз Млетке против Турака, а у почетку XIX вијека уз Русе, већ као свавезници". Вишевијековна ослободилачка борба Црногораца, подржавана од Русије (током XVIII-XIX в.) резултирала је потпуним ослобођењем. Доцнији међународни уговори само су санкционисали стање, које је већ постојало, и које се у новим приликама и под новим напорима побољшавало. Црна Гора је 1852. г. постала свјетовна држава. До 1905. била је апсолутна монархија, а те године је добила први устав. Узела је учешће у Првом балканском рату против Турске 1912. г. и у Првом свјетском рату, послје којег је уједињена са Србијом ушла у састав Југославије.

Шесто историјско језгро српске државности била је нововјековна (Карађорђева и Милошева) Србија. Трајала је укупно 114 година, од Срећења Господњег 1804. до 1918. године. Поникла је у Шумадији, а одатле се постепено ширила. Ослобађање Срба од османлијске власти почело је у XIX вијеку, услијед два устанка (први 1804-1813 и други 1815). Хатишерифом из 1830. године Србија је призната за независну кнежевину под врховном влашћу султана, а 1878. на Берлинском конгресу она је међународно призната држава. Али, ови догађаји су само санкционисали државу која је де факто већ постојала. Нововијековна Србија само је наизглед револуцијом изазвана. Њу треба

посматрати као васкрс српске државотворне идеје која је тињала још од пропасти старе српске државе на Косову (1389. године) и вјековима акумулирала емоционалну енергију у народу кроз митове, легенде, предања. У народу се одржавала свијест о некадашњој државној моћи и о једној јасно одређеној народности. Хајдуци, донекле и ускоци, и многи устанци су само јачали ту свијест. Државна традиција није никад била потпуно изумрла. Процес формирања српске нације је извршен крајем XVIII и током XIX вијека. Упоредо са утврђивањем националне свијести развија се привреда и култура земље и народа, у којем су узимали активно учешће и Срби, који су још живјели у границама Хабзбуршке монархије.

Седмо историјско језгро државности настало је уједињењем Србије и Црне Горе, које су убрзо (1918.) укључене у новостворену Краљевину СХС, преименовану касније (1929.) у Краљевину Југославију. Србија и Црна Гора су пренијеле своју државност на ту творевину, да би послје Другог свјетског рата биле промовисане у републике у оквиру федеративне Југославије. У вавнојској Југославији (бившој СФРЈ) с обзиром на државни карактер република унутар ње, Срби су били конститутивни (државотворни) народ не само у Србији него и у Хрватској и Босни и Херцеговини. Након дезинтеграције те државе, Србија и Црна Гора су конституисале 1992. године Савезну Републику Југославију. Пошто ни та (трећа) Југославија није могла да се одржи, створена је 2003. године Државна заједница Србије и Црне Горе, по моделу Европске уније.

Осмо језгро српске државности је може се сматрати и Република Српска, иако је она међународно призната као ентитет у оквиру БиХ а не као независна држава. Дејтонским споразумом крајем 1995., међународна заједница је само потврдила, уз одређене измјене, стање које је фактички већ постојало на терену. Покушај стварања још једног (деветог) језгра српске државности била је самопроглашена Република Српска Крајина, која је трајала од 1992-95. године.

Проблем просторног одређења српских земаља

Могли бисмо све српске државе историјски објединити у двије: 1) средњовјековна феудална српска држава (са Босном и Зетом) и 2) модерна српска држава (Србија и Црна Гора). По овом гледишту би се прва српска држава под великим жупаном Властимиром и она на приморју, требале сматрати само као покушају за стварање државе, а да ова као таква почиње тек са XII вијеком, од Немање (*Берић, 1936*).

Просторно одређење српских земаља данас се може вршити по различитим критеријумима те је тај појам доста осјетљив и непрецизан. У сваком случају, имамо архипелаг српских земаља. Са **историјског аспекта**, то су територије српских држава у прошлости и данас. Српске земље данас су територије држава у којима су Срби један од конститутивних (државотворних) народа. То су Државна заједница Србија и Црна Гора и Босна и Херцеговина. У Државној заједници Србији и Црној Гори су конститутивна два народа Ћ Срби и Црногорци, а у БиХ конститутивна су три народа – Срби, Бошњаци и Хрвати. При том треба имати у виду да обе државе имају сложено унутрашње уређење.

Са етничког аспекта, то је простор насељен већински етничким Србима. Аутохтони српски етнички простор, или домицилно српско подручје, како га неки називају, може се подијелити на примарни и секундарни. *Примарно* домицилно подручје Срби су запосјели приликом досељавања на Балкан (Југоисточно од ријеке Цетине, односно од града Книна), у периоду од 4. до 7. вијека. *Секундарно домицилно подручје* чине подручја Војне крајине у којима Срби имају етничку већину и у којима живе од 200-500 година (*Илић Ј., 1994*).

Нагласак на остваривању идеала територијалне подударности етничког простора и државе, створио је много људских невоља и сукоба тамо гдје су етноси географски измијешани. Тај критеријум је преживио свој апогеј у теорији вкрви и тлаг (*Blut und Boden*), немачког географа Ф. Рацела (*Ratzel F., 1897*), која је била теоријски ослонац њемачке нацистичке геополитичке доктрине. Представљајући нацију као природни организам и успостављајући прост однос између прогреса једног народа и потребног му простора, Рацел је открио пут за сумњиве спекулације њемачке геополитике, која је подарила нацистичкој идеологији сва оправдања и благослове за њен великодржавни пројекат, експанзију моћи ради своје безбиједности, рјешавање у своју корист територијалних и других спорова, добијања доступа природним ресурсима изван државне границе. И на просторима бивше СФР Југославије, последице де-струкције те државе, етнички простор се експонирао као важан симбол групног идентитета (као јединство вприродног простораг и ветничког простораг), уз који је ишао и одређени геополитички начин мишљења. Тај групни симбол постао је фокус за јаке емоционалне енергије, које су у неким регионима биле искоришћене као аргумент за заштиту постојећих граница или за њихову промјену до граница вистинског домовине. Такве емоционалне енергије су се претвориле у захтијеве за самоопредјељење народа и у ратове за промјене граница. Ради очувања мира међународна заједница заузела је став да не признаје промјене граница путем силе и рата, већ само путем договора и споразума.

Постмодернистичка територијалност (као просторна стратегија) ће редефинисати појам суверенитета. Идеал внације-државег ће ослабити а суверенитет ће бити укључен у различите нивое, од којих ће неки, базирани на микро- или макро-регионалном ограниченом простору, бити дефинисани више у вантериторијалном или функционалном односу, слично духовном и секуларном суверенитету у средњем вијеку. Територијални суверенитет у националној држави је основни кључ политике модерног доба. У постмодернистичком смислу дјелом вневезанаг територијалност може бити кључ за просторну реорганизацију политике и државе на балканским просторима. Тиме ће национализам као вбарут Балканаг или покретач процеса вбалканизацијег постати анахронизам (*Грчић М.: (а), 2000*).

Утицај геополитичке вотивореностиг или взатовореностиг на еволуцију српске политичке културе

За истраживање разлога постојања српске државе, важно је да се оцрта духовно-историјски пут српске идеје. Та идеја је прошла дуг историјски пут, имала одређене историјске и социо-психолошке услове и специфичну религиозну боју. Праћење српских државотворних традиција, у којима се преплићу трагови европских и ваневропских утицаја, открива у суштини политичку **културу раскршћа**, која је имала велики значај за српске геополитичке хори-

зонте, за геополитички поглед на свијет, који је често био недовољно схваћен и погрешно интерпретиран од стране сусједних народа и ввеликих сила.

Српска идеја је уистину нешто више од географског појма Србије. Српство је један вкултурни субконтинент на којем се сусрећу четири културна система (романско-латински, грчко-византијски, исламски и средњеевропски). У таквој сложеној структури српска идеја је означавала модел универзалне хармоније између европског духа, источњачког мистицизма, инстинкта човјека оријента, који су се стапали у један ментални склоп вбалканског човјека (Ното балканисуса). Када је та хармонија била поремећена, долазило је до хаоса и геополитичких диоба познатих под називом вбалканизацијаг. Српска култура, духовност, религија и традиције су вјековима дјеловала, некад јаче а некад слабије, као интегративни фактор у западном дијелу Балканског полуострва.

За карактерисање геополитичког значаја и културно-историјске специфике српске идеје у Југоисточној Европи, посебно је важан факт, да вјековима уназад су се српски владари руководили обрасцима и највишим достигнућима Византије и Рима. Рим и Византија су створили моделе главних цивилизацијских кругова на културној карти Балканског полуострва. Византијске традиције у Србији су вишеструке, оне имају своје историјско-филозофске, уметничке и етичке аспекте. На геополитичком плану балкански двадесети вијек још увијек подсећа на силуету потонулог брода званог Византија. Византијска синтеза (римске политичке мисли с хришћанском црквом и грчком културом) утиче с несмањеним интензитетом на земље и народе у Југоисточној Европи. И у српским земљама, гдје се укоренио словенско-византијски круг, макар да је у почетку и било колебања између Истока и Запада, средњовјековна геополитичка сцена је била под јаким утицајем Византије (*Острогорски Г., 1959*).

Византијска идеја мултиетничке и мултикултуралне синтезе, увелико је утицала на формирање српске (и бугарске) идеје, које су се појавила много раније од других националних државотворних идеја у овим областима Европе. Треба ипак нагласити да то није била проста втрансплантацијаг и апсорбовање "византизмаг, као туђег модела, већ конструктивна примена византијског начела" као система културних принципа и норми, који су давали повољне услове за превазилажење етничких разлика и претпоставки за историјске промене на балканском раскршћу. Осим тога, треба имати на уму и византијско хришћанство, које је унело колективни суживот у православни културни комплекс. Процес стварања византијско-српске мултикултурне хармоније прекинули су Турци, који су створили духовну пустињу, донели исламски фактор и дугорочно затворили балкански дух раскршћа. Српска државотворна идеја наставила је да постоји само као мит, као идеал, као вјера и као етнички идентитет. Требало је много времена да се поново формира виша култура и један слој образованих људи, под утицајем взрачењаг нових европских културних центара, који су будили националну свијест о слободи и уједињењу српских а затим и јужнословенских земаља (*Радић Р., 2000*).

Српска средњовјековна државотворна идеја није била завршена, имала је много недостатака, али је ипак то било време средњовјековне синтезе на културном па и геополитичком плану. Српски народ се формира коначно до XV вијека. Најславнији период српске државе трајао је XII од XIV вијека, када се она простирала до Егејског мора, до Епира и Албаније и постигла процват у културном погледу. У том периоду Срби су се налазили под значајним кул-

турним утицајем Византије. Народи на затвореном раскршћу Балкана били су дуго далеко од она два појма која су карактеристична за европску ренесансу – индивидуализма и модерности (Burkhardt, 1996); остали су ускраћени од опијања новим мисаоним и умјетничким формама, нису могли да се диве магији стваралаштва и оној духовној слободи, коју је симболизовао корак Леонарда да Винчија, да идући по пијацама, купује затворене кавезе са птицама и да их пушта на слободу (Кирова, 1999).

Упркос свим сукобима, кризним ситуацијама, геополитичкој расцјепканости и наизглед бескрајним ратним дејствима, наметало се свеобразно јединство српских земаља у средњовјековном наслеђу, у тражењу путева ка културној синтези, у духовности, специфичности и универзалном идентитету српске културе, у достигнутој језичко-религиозној аутокефалности. За то велико вријеме били су важни како географски, тако и социјални простор – као база цивилизације и историјских процеса. Послије османлијске најезде и заласка малих држава у региону Балкана, динамична сцена војних сукоба и битака за војну премоћ нестаје. Али византијске традиције се продужавају, балкански ствараоци на различите начине их користе и реагују на њих. Оне представљају солидне одсочне тачке за будућност и налазе се у памћењу естетске, духовне и моралне свести. Али ипак, несумњиво трагичне посљедице од недостатка државности (културних и друштвених институција, политичких и културних центара) остале су у духовној сфери. Ипак, треба подвући да је српска историја послје пада материјалних симбола државности – до стварања независне државе (1830), увелико историја очувања и обнављања, организовања српства подијељеног између великих империја, формирања националног програма, непрестане бриге за просвјету, књижевност, црквену умјетност, и све што може да ојача српски род.

Нова српска држава, настала је у 19. вијеку синхроно са вотварањем Европе према југоистоку. Балкан је опет впериферни регион, али кретања од центра ка впериферији сада има другачије карактеристике, него у средњем вијеку. При осмишљавању духовног раскршћа на Балкану, од 19. вијека на овамо се све више утврђују европско самосазнање и европски вриједносни систем. Културна размјена постаје све продуктивнија, везе међу културама све директније. Особине „затворености“, раскршћа бивају надвладане особинама вотворености. И односи вбалканско – европског добијају различите димензије, стварају се нови погледи на свијет, установљава се нови духовни климат, који се одликује необичном духовном активношћу. Интелектуални живот у 20. вијеку је много сложенији него у било којем периоду у прошлости. Постепено се превазилазе национална затвореност и балкански комплекси у култури, корјени се мијењају мисаони системи и ментални склоп личности. Све више се експонира многоликост националне идеје, која је зачета још напорима далеких праједова, превазилажење етничких баријера и хармонизација култура.

Прихватимо ли, да је свеобразно културно обједињавање Европе започело у доба Ренесансе, и распламсало се у доба Просветитељства, то у вријеме Препорода у Југоисточној Европи култура постаје симбол вотварања нација у формирању. Упркос томе што раскршће не генерише у свим епохама водрживу културно-историјску симбиозу, култура раскршћа (закодирана у њиховој генези, у историјској форми бића) све више ће јачати – у хармонији с

новим укусима и интелектом, са све динамичнијим дијалогом између внаст и вњихг (*Кирова, 1999*).

ЗАКЉУЧАК

Српска државотворна идеја прошла је кроз сложен геополитички процес у простору и времену. На историјско-географској карти можемо пратити процес настајања, развоја, трансформисања и нестајања српских земаља. Историјски континуитет српске државотворне идеје може се пратити само у духовној сфери, из које је увијек изнова васкрсавала, али не увијек на истом мјесту, не из истог историјског језгра. Српски народ је преживљавао историјске ломове, редефинисао своје националне циљеве и пролазио магичне часове катарзе, слиједећи своју духовну парадигму.

Балканско раскршће је у прошлости било атрибут неодвојив од културног и геополитичког идентитета српског народа. Отвореност према културним утицајима споља, спајање и прожимање тих утицаја, кључна је детерминанта културног прогреса и геополитичког опстанка српског народа. У периодима геополитичког взатварањаг, српска духовности и државност западале су у кризу, а у периодима вотварањаг доживљавале процват. Катастрофално затварање његових културних и геополитичких хоризоната донијела су турска освајања, затим и комунистичка и националистичка идеологија.

Данас се положај српских земаља трансформише – умјесто враскршћаг између Истока и Запада, оне улазе у периметар или поље утицаја Запада. У релацијама вцентар-периферијаг, при чему се развијени вцентарг постепено шири ка впериферијиг, српска културна и геополитичка парадигма не могу остати затворене и старомодне. Српски народ мора да се прилагоди новом геокултурном, геоекономском и геополитичком профилу Балкана, Европе и свијета.

Нова геокултура – вто је смисао, форма и сфера дјелатности човјека, народа свијета и држава у културном размјеру на основу уважавања дијалога, културе мира и безбједности поводом, прецизирања и достизања личних, националних и цивилизацијских циљева, идеала, вриједности, интереса; очувања, развитка и заштите норми и традиција људи, породица, нација и друштава, њихових социјалних институција и мрежа обезбјеђивања живота од неприхватљивих изазова, ризика, опасности и претњи (*Кузнецов В.: 2003*).

Нова геоекономика ослобађа нове енергије заједништва, отвара нове хоризонте хармоније на бази узајамних интереса и представа о свијету као глобалном простору. Још је Тукидид казао, а то је валидно и данас, да је видентичност интереса најсигурнија веза како међу државама, тако и међу индивидуамаг.

Нова геополитика (географска политика) – то је геополитика међусобне сарадње. Њен акценат је вна међудејству између територијалних система (држава, њихових коалиција, региона итд.), а не само на разликама и конфликтима међу њимаг (*Колосов В. А., Мироненко Н. С., 2001*).

И да закључимо, бити отворен значи бити модеран, бити у тренду са свјетским токовима, бити прогресиван. Отвореност према жариштима свјетске културне, економске и политичке моћи била је и остала услов свеколиког прогреса српског народа Ђ културног, економског и политичког.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Burkhardt J.**, *Размаїрања о свејској историји*, СКЗ, Београд, 1996.
2. **Berić G.**: *Колико је било српских држава и како су оне постојале*, “Живот и рад”, књ. XXIV, 1936.
3. **Brodell F.**: *Врем? мира. Мајтери?лна цивилизација?, економика и књишализм*, XV-XVIII v. t. 3, Москва, 1992.
4. **Грчић М.: (а)** *Политичка географиа*, Географски факултет, Београд, 2000.
5. **Грчић М.: (б)** *Периодична геополиитичког пологаја Србије између мишова и реалности*, Гласник Географског друштва РС, св. 5, Бања Лука, 2000.
6. **Грчић М.**: *Компониенти географског пологаја Србије*, “Зборник радова” св. XLIX, Географски факултет, Београд, 2001.
7. **Грчић М.**: *Антропогеографски и геополиитички проблеми Балкана*, Гласник Географског друштва РС, св. 3, Бања Лука, 1999.
8. **Илић Ј.**: *Геополиитичке особености Балканског полуострва и српско пошшање – историјско географски преглед*, Зборник са научног скупа “Принципи разграничења држава”, ВГИ, Београд, 1994.
9. **Јирчек К.**: *Историја Срба I - II*, Београд, 1978. (I), 1981. (II), (Максимовић Љ., Цирковић С., Михаљчић Р., са новијом литературуром).
10. **Кирова Ј.**: *Размисли за крстојити?*, Средновековните Балкани, Академично издателство “Марин Дринов”, Софи?, 1999.
11. **Колосов В. А., Мироненко Н. С.**: *Геополиитика и полиитическа? географи?: Учебник дл? вузов*, Москва, 2001.
12. **Кузнецов В.**: *Геокултура*, Москва, 2003.
13. **Маријанац З.**: *Неке карактеристике српске интелигенције, национални рад и духовности према схваћанима Јована Цвијића*, Зборник са научног скупа “Наука и образовање – битни чиниоци српске духовности”, Бања Лука, 2000.
14. **Острогорски Г.**: *Историја Византије*, Београд, 1959.
15. **Porfirigenit K.**: *Spis o narodima*, Zbornik VIZINJ, Т. II, Obradio Božidar Ferjančić, Beograd, 1959).
16. **Prevelakis G.**: *Les Balkans - Cultures et geopolitique*, Nathan Univ., Paris, 1994.
17. **Romanska C.**: *Slavynskite narodi*, “Nauka i izkustvo”, Sofiy, 1977.
18. **Радовановић М.**: *Антропогеографске и демографске основе развоја насељености у Србији*, Зборник ГИ “Јован Цвијић” САНУ, 43, Београд, 1991.
19. **Радовановић М.**: *Географски процесор и друштвено-историјски процес*, у књ. Југословенски геопростор, Београд, 1989.
20. **Радић Р.**: *Ширење српске духовности у српске земље*, Зборник са научног скупа “Наука и образовање – битни чиниоци српске духовности”, Филозофски факултет, Бања Лука, 2000.
21. **Ratzel F.**: *Politische Geographie, oder die Geographie der Staaten, des Verkehrs, und der Krieger*, Leipzig, 1897, 2. izd. 1903; Oldenbourg, Munich and Berlin.
22. **Ranke L.**: *Srpska revolucija*, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1991.

23. **Терзић С.** (уредник): *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена*, Историјски институт САНУ, Зборник радова, књ. 12, Београд, 1995.
24. **Hartshorne R.**: *The functional approach in political geography*, A.A.A.G., 40, 1950.
25. **Hegel G. V.**: *Filozofija istorije*, "Kultura", Београд, 1951.
26. **Цвијић Ј.**: *Сабрана дела*, Друго издање, Књижевне новине, Београд, 1991.
27. **Чаркић М.**: *О наслеђу српске духовности*, "Наука и образовање – битни чиниоци српске духовности", Филозофски факултет, Бања Лука, 2000.

Mirko Grčić

SERBIAN STATUTORY IDEA THROUGH SPACE AND TIME

Summary

Serbian statutory idea of making an independent state has its roots in Serbian culture. Serbian culture is characterized by crossroads. That is to say, Serbs live in that windy field of the Balkans, where different cultural influences, value systems and geopolitical doctrines were confronting and penetrating each other and being tested in reality through centuries. In those circumstances, Serbian idea could survive through centuries only as a liberating, integrating and uniting one, in cultural and geopolitical sense also. It could realize that unifying mission only in conditions of geopolitical "openness" toward influences of neighboring centers of power, as Byzantine and Roman Empires used to be what Europe and International community are today. In the age of geopolitical "isolation", e.g. in the age of the Osmanli Empire and other occupations, or in the period of Nazi isolationism, its field of influence was limited to Balkans mountains and valleys. Yet, that idea has lasted through centuries, even when Serbian state didn't exist, changing its forms, redefining its aims and transforming its field of influence. Ten Serbian states, from Medieval time until today, are the proof of historical continuity and vitality of that idea. This is a base for introducing the plural form - "Serbian states". At the beginning of 21. century, the idea of "European home" has released new energies that lead to a life in a community and give the Serbian idea an opportunity to redefine its aims and continue its historical mission of integration, connecting and multicultural unification in the region of South-Eastern Europe.